

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2019. gada 1. martā Nr.1-12/4

Ziņojums par vizītēm uz ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām

Sākot ar 2018.gada martu, Tiesībsarga likumā noteikto tiesībsarga uzdevumu izpildei, ar mērķi novērst spīdzināšanas un citus nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas riskus un lai veiktu regulāras un preventīva rakstura vizītes uz iestādēm, kurās ir vai varētu būt ierobežota personu brīvība, Tiesībsarga birojā tika izveidota Prevencijas daļa. Vienlaikus, par vienu no prioritātēm Latvijas Republikas tiesībsarga darbībā 2018.gadā tika izvirzīta ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās (turpmāk - institūcijas) dzīvojošu klientu tiesību aizsardzība.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, Tiesībsarga biroja Prevencijas daļas 2018.gada darba plānā tika iekļautas regulārās monitoringa vizītes, kuras bija iepriekš nesaskaņotas ar institūciju vadītājiem ar mērķi, lai pārbaudītu cilvēktiesību ievērošanas aspektus.

Viens no jaunizveidotās Prevencijas daļas mērķiem ir panākt klientu cilvēktiesību ievērošanu, kā arī vispārējo sadzīves apstākļu institūcijās uzlabošanu, sniegto sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu atbilstību normatīvajos aktos noteiktajām prasībām.

Veicot regulāras vizītes uz institūcijām visā Latvijas teritorijā, Tiesībsarga biroja darbinieki esošo situāciju vērtē, pamatojoties uz Latvijas normatīvajos aktos noteiktajām prasībām un Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas rekomendācijām dalībvalstīm¹.

Norādāms, ka veikto monitoringa vizīšu laikā īpaša uzmanība tika veltīta jautājumiem par:

- vispārējiem sadzīves apstākļiem institūcijā;
- spīdzināšanas un citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizliegumam;
- klientu tiesību uz brīvību iespējamiem ierobežojumiem institūcijā;

¹ Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas darbības principus reglamentē Eiropas Konvencija par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu, kura Latvijai ir spēkā kopš 1998.gada 1.jūnija. Konvencijas ratificēšana uzlika Latvijai starptautiska mēroga saistības ievērot Konvencijā izvirzītās prasības un ziņot par veiktajiem pasākumiem pārkāpumu novēršanā slēgta tipa iestādēs (ieslodzījuma vietās, policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatoros, psihoneiroloģiskās slimnīcās, ārvalstnieku uzturēšanās centros u.c.). Papildus minētajām iestādēm, Komiteja apmeklē arī tādās, kuras saskaņā ar nacionālo likumdošanu netiek uzskatītas par slēgta tipa iestādēm, bet kurās personām tiek ierobežota brīvība, (piemēram, ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas).

- klientu tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību;
- institūcijā sniegto sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu kvalitātei.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteikto², **ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija ir sociālā institūcija, kas nodrošina personai, kura vecuma vai veselības stāvokļa dēļ nespēj sevi aprūpēt, mājokli, pilnu aprūpi un sociālo rehabilitāciju.** Savukārt, atbilstoši starpprofesionālu komandas individuālajam izvērtējumam, ikvienas institūcijas pamatfunkcija ir palīdzēt klientam atjaunot vai uzlabot sociālās funkcionēšanas spējas, lai nākotnē sekmētu viņa iekļaušanos sabiedrībā.

Tādējādi, atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteiktajam, 2017.gada 13.jūnija Ministru Kabineta noteikumi Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” nosaka vispārējās prasības, kas ir obligāti ievērojamas, sniedzot klientiem pakalpojumus ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās. Savukārt, 2000.gada 12.decembra Ministru Kabineta noteikumi Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” paredz nepieciešamās minimālās higiēnas prasības, lai institūcijās sniegtie sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi nodrošinātu klientiem arī nepieciešamo komforta līmeni.

2018.gadā, apmeklējot vairākas institūcijas, Tiesībsarga biroja darbinieki ir konstatējuši virkni identisku normatīvajiem aktiem un vispārējiem cilvēktiesību standartiem neatbilstošu apstākļu, kas pirmšķietami norāda, ka vairākas institūcijas, sniedzot saviem klientiem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, pilnā apmērā nespēj nodrošināt augstāk minētajos normatīvajos aktos noteiktās obligātās prasības.

Ņemot vērā minēto, turpmāk tiek sniegti novērojumi un rekomendācijas normatīvajos aktos noteikto principu un cilvēktiesību standartu nodrošināšanai, klientiem sniedzot institucionālo aprūpi, norādot konkrētus jautājumus, kuriem nepieciešams pievērst īpašu uzmanību gan institūciju administrācijai, gan attiecīgo pašvaldību vadītājiem:

1. Vispārējie sadzīves apstākļi institūcijās

Informācijas pieejamība

Normatīvais regulējums paredz precīzu informācijas saturu un apmēru, kuru sociālo pakalpojumu sniedzējam ir jānodrošina publiski pieejamu ikvienam³.

Vizīšu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki secināja, ka institūciju administrācija ir nodrošinājusi, ka pie informācijas stendiem ir atrodama klientiem aktuālā informācija: iekšējie kārtības noteikumi, dienas režīms, kultūras pasākumu un nodarbību grafiki, speciālistu pieņemšanas laiki, ēdienkarte utt. Tomēr norādāms, ka **institūcijās izvietotai informācijai ir jābūt sagatavotai klientiem saprotamā veidā un formā, ņemot vērā klientu individuālās spējas informācijas uztverei (piemēram, ar vizuālajiem attēliem, kriptogrammām u.tml.).** Attiecībā uz institūcijās izvietotajām ēdienkartēm norādāms, ka institūcijās tās nav pieejamas attēlu veidā, un rezultātā secināms, ka lielākā daļa institūciju klientu ikdienā nesaņem sev saprotamā veidā informāciju par piedāvāto ēdienkarti.

² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.panta 6.punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68488>

³ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 3.punkts noteic, ka sociālo pakalpojumu sniedzējs nodrošina šādu publiski pieejamu informāciju, tai skaitā tīmekļvietnē: 1) sociālo pakalpojumu sniedzēja mērķi, uzdevumi, organizatoriskā struktūra un darba organizācija; 2) sniedzamie sociālie pakalpojumi un to saņemšanas kārtība; 3) katra sociālā pakalpojuma cena un samaksas kārtība, ja par sociālo pakalpojumu daļēji vai pilnībā maksā klients; 4) administratīvā personāla un speciālistu pieņemšanas laiki, kā arī kontaktinformācija saziņai. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

Tika arī konstatēts, ka klientiem pieejamās vietās ir ierīkota tā saucamā ieteikumu un ziņojumu kastīte, tādējādi nodrošinot klientu tiesības izteikt ierosinājumus un/vai savas pretenzijas attiecībā uz institūcijās sniegto pakalpojumu kvalitāti. Tomēr norādāms, ka atsevišķās institūcijās administrācija ir noteikusi kārtību, ka atstātos ziņojumus izņem no kastītes vidēji vienu reizi nedēļā.

Vēršu Jūsu uzmanību, ka ikvienas institūcijas administrācijas pienākums ir savlaicīgi iepazīties ar klientu vai viņu likumisko pārstāvju iesniegtajām sūdzībām un ierosinājumiem attiecībā uz institūcijas darba uzlabošanu. Turklāt pastāv varbūtība, ka kāds no klientiem šādā veidā anonīmi ziņos par, iespējams, novērotajiem pārkāpumiem institūcijā, kas attiecīgi, prasa administrāciju rīkoties nekavējoties.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, **institūciju administrācijai ir jānodrošina klientu ieteikumu un ziņojumu kastīšu regulāra pārbaude (vismaz vienu reizi divās dienās)**, tādējādi savlaicīgi reaģējot uz visiem klientu izteiktajiem ierosinājumiem vai sūdzībām, t.sk., arī nodrošinot atbildi sniegšanu uz visiem ienākošākajiem ierosinājumiem (arī anonīma rakstura, piemēram, sniedzot uz tiem atbildes kopējo sanāksmju laikā), lai nākotnē novērstu iespējamās konfliktsituācijas un klientu tiesību pārkāpumus.

Minimālā dzīvojamās telpas platība institūcijā

Attiecībā uz sadzīves apstākļiem institūcijās, normatīvais regulējums paredz noteiktas prasības – minimālai dzīvojamās telpas platībai ir jābūt 6 m² uz vienu personu (dzīvojamā istaba-guļamtelpa) un 4 m² uz vienu personu (guļamtelpa)⁴.

Monitoringa vizīšu laikā no institūciju administrācijas pārsvarā tiek saņemta informācija, ka klientiem tiek nodrošināta minimālā normatīvajos aktos noteiktā dzīvojamā platība. Tomēr norādāms, ka ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām ir jāievēro, ne tikai Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumu Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” 1.pielikumā noteiktās prasības, bet arī jānodrošina Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas rekomendācijas dalībvalstīm, ka vispārējiem sadzīves apstākļiem institūcijā ir jābūt ne tikai higiēnas prasībām atbilstošiem, bet arī tādiem, kas nepieļauj pārapdzīvotību klientu istabās, tādējādi **nodrošinot ne tikai racionālu klientu izvietojumu, bet arī nodrošinot maksimālu komforta līmeni**.

Uzskatu, ka klientu izvietošana trīsvietīgajās, četrvietīgajās vai piecvietīgajās istabās nespēj nodrošināt personām nepieciešamo komforta līmeni, kā arī vairākiem klientiem lielāko dienas daļu atrašanās vienā telpā varētu provocēt iespējamo konfliktsituāciju rašanos. Tādēļ **institūciju administrācijai jārod iespēja nodrošināt klientiem istabās maksimālu komforta līmeni, nepieļaujot pārapdzīvotību un ievērojot cilvēka cienīgus sadzīves apstākļus**.

Sanitārās telpas

Normatīvais regulējums paredz, ka pieaugušo institūcijā ir jābūt nodrošinātai vienai koplietošanas sanitārai telpai uz 20 klientiem⁵.

Monitoringa vizīšu laikā tika konstatēts, ka atsevišķās institūcijās nav ievērotas obligātās prasības, attiecībā uz koplietošanas sanitāro telpu skaitu atbilstoši esošajam klientu skaitam.

Institūciju administrācijai ir jānodrošina minētās problēmsituācijas risinājumu ilgtermiņā, katrā institūcijā paredzot normatīvajam regulējumam atbilstošu sanitāro telpu skaitu (kuras reāli tiek izmantotas).

⁴ Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumu Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” 1.pielikums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=13628>

⁵ Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumu Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” 1.pielikums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=13628>

Higiēnas un mazgāšanās līdzekļi

[1] Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas klientam ir jānodrošina mīksts inventārs (piemēram, gultas piederumus, veļu, dvieļus), kā arī higiēnas un mazgāšanas līdzekļus⁶.

Monitoringa vizīšu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka gandrīz visās institūcijās klientiem labierīcībās nav nodrošināts tualetes papīrs.

Uzskatu, ka atsevišķu klientu uzvedība, nevajadzīgi patērējot higiēnas piederumus, nekādā gadījumā nevar tikt uzskatīta par attaisnojamu, lai liegtu iespēju pārējiem klientiem izmantot Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 56.2.apakšpunktā paredzētās higiēnas preces.

Ņemot vērā to, ka labierīcības izmanto arī klienti ar funkcionāliem traucējumiem, kam objektīvu iemeslu dēļ tualetes papīra nepieejamība rada īpašas neērtības, minēto situāciju nepieciešams risināt un rast iespēju nodrošināt labierīcībās tualetes papīra pastāvīgu pieejamību. Vienlaikus, tualetes papīra nepieejamība institūcijā neveicina cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem izpratni par personīgās higiēnas jautājumiem.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, institūciju administrācijai ir jānodrošina klientiem tualetes papīra pieejamību visās labierīcībās, tādējādi ievērojot ne tikai normatīvajos aktos noteikto prasību izpildi, bet arī nodrošinot cilvēka cienīgu attieksmi pret personām ar īpašām vajadzībām.

[2] Monitoringa vizīšu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki secināja, ka vairākās institūcijās klientiem netiek nodrošināti nepieciešamie individuālās lietošanas higiēnas līdzekļi - mazgāšanās švammītes.

Dažās institūcijās pie duškabīnēm bija manāmas atsevišķas švammes, kuras nebija marķētas un izskatījās pilnīgi identiskas (vizuāli tās nebija iespējams atšķirt), turklāt esošo švammīšu skaits ir bijis ievērojami mazāks, nekā institūcijas klientu skaits.

Ņemot vērā minēto, **institūciju administrācijai rūpīgi jāseko līdzi jautājumam par visu klientu nodrošināšanu ar individuālajiem higiēnas mazgāšanas līdzekļiem (nepieciešamības gadījumā tos individuāli marķējot).** Vienlaikus, institūcijās būtu jāorganizē papildus nodarbības klientiem attiecībā uz personīgās higiēnas līdzekļu izmantošanas aspektiem.

Ēdināšana

[1] Attiecībā uz pilngadīgu personu ēdināšanu institūcijās normatīvais regulējums paredz pienākumu nodrošināt kvalitatīvu klienta vecumam, veselības stāvoklim un uztura normām atbilstošu ēdināšanu vismaz četras reizes dienā⁷.

Monitoringa vizīšu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki guva apstiprinājumu, ka visās institūcijās klientiem tiek nodrošināta četrreizēja ēdināšana: brokastis, pusdienas, launags un vakariņas, paredzot to gan ēdamzāles telpās, gan arī nodaļās.

Tiesībsarga biroja darbinieki secināja, ka lielākā daļa klientu ēdamreizēs lieto tikai karotes, tai skaitā arī ēdot otro ēdienu.

Atsevišķu institūciju ēdamzālēs bija pieejamas arī dakšiņas un naži, tomēr institūcijas darbinieki nemotivēja klientus ēdienreizēs izmantot galda piederumus atbilstoši ēdiena veidam. Savukārt klientiem, kuri tiek ēdināti institūciju nodaļās, ir pieejamas tikai karotes.

⁶ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 56.2.apakšpunkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzējiem>

⁷ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 56.3.apakšpunkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzējiem>

Tāpat tika konstatēts, ka institūcijas darbinieki ēdienreīžu laikā nesniedza klientiem nepieciešamo atbalstu un skaidrojumu par vispārpieņemtajām galda kultūras prasmēm un uzvedību.

[2] Monitoringa vizīšu laikā tika secināts, ka vairākās institūcijās klientiem netiek nodrošināti pielāgoti galda piederumi - pretslīdes paliktņi traukiem ēdienreīžu laikā un salvetes mutes un roku noslaucīšanai. Papildus tika konstatēts, ka ēdienreīžu laikā ēdiens tiek servēts dažādos traukos: zupa – metāla zupas bļodās, pamatēdiens – keramikas traukos vai metāla bļodās, dzēriens – keramikas krūzēs vai arī plastmasas krūzēs.

[3] Vizīšu laikā tika secināts, ka institūcijās netiek nodrošināta atbilstoša klientu pozicionēšana un/vai pozu koriģēšana ēdināšanas procesa laikā. Tika novērots, ka pārsvarā klienti sēž nepiemērotās, neergonomiskās pozās gan ēdināšanas laikā, gan arī brīvajā laikā un institūcijas darbinieki nemudina klientus apsēsties ergonomiski pareizi un ērti.

Vēršu Jūsu uzmanību, ka klientiem ar garīga rakstura traucējumiem ir jāmaņa izpratne par vizuāli estētisku un gaumīgu, kā arī funkcionālu galda klāšanu, kā arī vispārpieņemtu ēdināšanas procesu. Savukārt, servējot ēdienu neatbilstošos traukos, nemācot klientiem pašapkalpošanās kultūru pie galda, kā arī neapmācot ēdināšanas laikā izmantot atbilstošus galda piederumus (piemēram, nelietojot dakšas, nažus, salvetes), tiek degradēta klientu ar garīga rakstura traucējumiem izpratne par vispārpieņemtu ēdināšanas procesu. Kā arī netiek veicināta klientu spēja ēdienreīžu laikā pilnvērtīgi un patstāvīgi lietot visus nepieciešamos galda piederumus, kas rezultātā noved pie jau esošo prasmju zaudēšanas.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, institūciju administrācijai jārod iespēja nodrošināt institūcijas klientiem ēdienreizēm piemērotus traukus (piemēram, nomainot plastmasas un dzelzs izstrādājuma traukus), atbilstošus galda piederumus un arī institūcijas darbinieku atbalstu, lai ne tikai ievērotu normatīvajos aktos noteiktās prasības, bet arī veicinātu galda kultūras prasmju apgūšanu regulāro ēdienreīžu laikā, tādējādi nepieļaujot klientu esošo pašaprūpes spēju zaudēšanu.

Nodrošināšana ar dzeramo ūdeni

Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas administrācijai ir jānodrošina klienti ar dzeramo ūdeni⁸.

Saskaņā ar Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas rekomendācijām dalībvalstīm attiecībā uz vispārējiem sadzīves apstākļiem, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju administrācijai ir jāiekārto higiēniskas ūdens paņemšanas vietas, lai nepieļautu klientu iespējamo dehidratāciju.

Tomēr, monitoringa vizītes laikā netika konstatēts, ka klientus ar smagiem garīga rakstura traucējumiem, kuriem varētu būt ierobežota izpratne par ūdens lietošanas nepieciešamību, institūciju darbinieki būtu mudinājuši dienas laikā uzņemt nepieciešamo ūdens daudzumu. Līdz ar to klientiem, kuri ikdienā lieto vairākus medikamentus, netiek nodrošināta pietiekama šķidruma uzņemšana, kas ne tikai negatīvi ietekmē viņu veselības stāvokli, bet arī veicina organisma kopējo dehidratāciju.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, institūciju administrācijai jānodrošina, lai klientu aprūpes procesos iesaistītie darbinieki nodrošinātu, lai klienti dienas laikā uzņemtu nepieciešamo dzeramā ūdens daudzumu, tādējādi gan mazinot medikamentozās terapijas iespējamās sekas, gan arī nepieļaujot iespējamās klientu dehidratācijas procesus.

⁸ Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumu Nr.431 "Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām" 9.punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=13628>

Gaisa kvalitāte institūcijā

Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas telpām ir jānodrošina dabīgā vai mehāniskā ventilācija⁹.

Norādāms, ka vairākās institūcijās administrācija nav spējusi nodrošināt atbilstošu gaisa kvalitāti institūcijas telpās, kas atbilstu normatīvajā regulējumā noteiktajiem principiem.

Vizīšu laikā tika secināts, ka institūcijās kopumā ir izteikti sasmacis gaiss (īpaši nodaļās, kur ir izvietoti gulošie klienti, kā arī tā saucamajās “slēgtajās nodaļās”), kas nepārprotami liecina par nepietiekamu klientu aprūpi un higiēnu. Nav arī ticis novērots, ka pusdienu laikā, kad klienti dodas uz ēdamzāli, institūciju atbildīgie darbinieki būtu nodrošinājuši atbilstošu klientu istabu un koplietošanas telpu vēdināšanu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, institūciju administrācijai jārod atbilstošs risinājuma veids, nodrošinot klientu istabu un koplietošanas telpu regulāru vēdināšanu, vai arī ventilācijas vai gaisa kondicionēšanas iekārtu uzstādīšanu.

Informēju, ka Tiesībsarga biroja darbinieki, apmeklējot ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas, ir konstatējuši, ka atsevišķās no tām, piemēram, visos institūcijās gaitenšos ir izvietoti gaisa atsvaidzinātāji, un paralēli tiek veikta regulāra telpu vēdināšana, tādējādi nodrošinot atbilstošu gaisa kvalitāti visās institūcijas telpās.

Darbinieku skaits un to kvalifikācija institūcijā

Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas administrācijas pienākums ir nodarbināt personas ar atbilstošu izglītību. Nepieciešamo darbinieku skaitu nosaka katras institūcijas vadītājs vai arī augstāka institūcija, pamatojoties uz sociālo pakalpojumu sniedzēja institūcijas vadītāja iesniegtajiem priekšlikumiem. Vienlaikus, uz institūcijas vadītāju gulstas pienākums nodrošināt vienmērīgu un racionālu darba uzdevumu sadali starp darbiniekiem, kā arī regulāru kvalifikācijas celšanu katru gadu tiem darbiniekiem, kuri ikdienā strādā ar klientiem¹⁰.

Normatīvais regulējums paredz, ka institūcijās ar klientiem strādā sociālie darbinieki, sociālie aprūpētāji, praktizētietisīgu māsu reģistrā reģistrētas medicīnas māsas un aprūpētāji. Turklāt katras institūcijas vadītājs ir tiesīgs sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai piesaistīt arī citus speciālistus, to realizējot atbilstoši klientu vajadzībām un ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas rīcībā esošajiem finansiālajiem līdzekļiem.

Atbilstoši Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas rekomendācijām dalībvalstīm, institūcijās ir jābūt nodrošinātam tādām darbinieku skaitam un viņu kompetenču sadalījumam, kas ļautu pilnībā nodrošināt ikvienam klientam nepieciešamo sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu klāstu.¹¹

Pamatojoties uz iepriekš minēto, institūciju administrācijai jārod iespēja izvērtēt un nodrošināt institūcijās esošo darbinieku skaitu un viņu kompetenču sadalījumu tādā veidā, kas būtu atbilstošs esošo klientu skaitam un viņu objektīvajām vajadzībām nepieciešamo sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai ilgtermiņā.

⁹ Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumu Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” 12.punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=13628>

¹⁰ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 2.2.apakšpunkts un 2.3.apakšpunkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

¹¹ Eiropas Padomes Rekomendācija Nr. REC (2004) 10 “Attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem cilvēktiesību un cieņas aizsardzību”, 2004, [CoE Recommendation No. REC (2004) 10 Concerning the Protection of the Human Rights and Dignity of Persons with Mental Disorder]

2. Spīdzināšanas un citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizliegums

Spēkā esošais normatīvais regulējums paredz, ka, ja ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas klients ar savu rīcību apdraud savu vai citu personu veselību vai dzīvību, viņu drīkst izolēt uz laiku, ne ilgāku par 24 stundām¹².

Spēkā esošais tiesiskais regulējums paredz, ka institūcijās var pastāvēt īpaši paredzētas izolācijas telpas. Tomēr, no cilvēktiesību viedokļa raugoties, tām ir jābūt iekārtotām atbilstošā veidā, ievērojot turpmāk minētos priekšnosacījumus.

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (un citos starptautiskos dokumentos, kā arī nacionālajā normatīvajā regulējumā ir noteiktas prasības (standarti), kas paredz personu (kurām ir ierobežota brīvība) privātuma aizsardzību. Tomēr nav noteikti vienoti parametri sanitārā mezgla norobežojumiem, jo tie ir atkarīgi no vairākiem saistītiem apstākļiem (izolācijas telpas vietas izvēles, sanitārā mezgla izvietojuma, novērošanas lodziņa atrašanās vietas u.c.).

Satversmes tiesa, vērtējot aizturēto personu tiesības uz privātuma aizsardzību¹³, tostarp arī tad, kad persona apmeklē sanitāro mezglu, kontekstā ar necilvēcīgas izturēšanās aizliegumu, ir norādījusi, ka:

- Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pants paredz, ka nevienu nedrīkst spīdzināt, nedz arī pakļaut cietsirdīgai vai pazemojošai attieksmei vai sodam. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka minētais pants ietver vienu no demokrātiskas valsts pamatvērtībām un paredz absolūtu cilvēktiesību garantiju, no kuras īstenošanas dalībvalsts nevar atkāpties. Saskaņā ar minēto Konvencijas pantu par pazemojošu izturēšanos pret personu tiek uzskatīta tāda rīcība, kas var radīt cietušajam baiļu, ciešanu un mazvērtības sajūtu. Aizvainojot un noniecinot personas cieņu, tiek grautas tās morālās un fiziskās spējas.
- Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 10.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pret visām personām, kurām atņemta brīvība, jāizturas humāni un respektējot cilvēku cieņu. Minētā norma attiecas uz valsts pienākumu nodrošināt personu pamatvajadzību apmierināšanu, piemēram, attiecībā uz pārtiku, apģērbu, medicīnisko aprūpi, sanitārajām labierīcībām, izglītību, darbu, atpūtu, kameru apgaismojumu, saziņu ar ārpusauli, pastaigām un privātumu.
- Latvijas Republikas Ministru Kabineta pārstāvis starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās, atsaucoties uz ANO Ieslodzīto režīmu minimālo standartnoteikumu 12.punktu, citastarp atzinis, ka aizturētajai personai ir jābūt pieejamam atbilstošam un tīram sanitārajam mezglam, turklāt tam jābūt iekārtotam tā, lai netiktu skarta personas cieņa un izmantošanas laikā tas nebūtu atklāts jebkuras citas personas skatam.

Lai arī augstāk minētie secinājumi attiecas uz kriminālprocesa ietvaros aizturētajām personām, minētie standarti ir attiecināmi arī uz ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem, kuru brīvība tiek ierobežota, pamatojoties uz Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 31.panta otro daļu. Papildus, iekārtojot izolācijas

¹²Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 31.panta otrā daļa paredz: Ja persona ar savu rīcību apdraud savu vai citu personu veselību vai dzīvību, attiecīgās institūcijas vadītājs vai viņa pilnvarota persona var pieņemt lēmumu, izdarot atzīmi personas lietā, par personas izolēšanu uz laiku, ne ilgāku par 24 stundām, īpaši šim nolūkam iekārtotā telpā, kur personai tiek nodrošināta nepieciešamā aprūpe un nepārtraukta uzraudzība. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68488>

¹³Satversmes tiesas 2010.gada 20.decembra sprieduma lietā Nr.2010-44-01 "Par Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7.panta piektās daļas 1.punkta vārdu „kuras augstums nepārsniedz 1,2 metrus” un pārejas noteikumu 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 95.pantam” secinājumu 8.1.punkts un 9.punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-44-01_Spriedums.pdf#search=

telpu, būtiski ir piesaistīt ārstniecības personas, ņemot vērā viņu izteiktos ieteikumus, lai maksimāli novērstu iespējamus suicīda riskus.

Vienlaikus norādāms, ka atsevišķās ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās tiek praktizēta kārtība, kad izolācijas telpa, kura tika izveidota pamatojoties uz Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 31.panta otrajā daļā noteikto principu, tiek apvienota ar Veselības inspekcijas prasību¹⁴ par papildus atsevišķas izolācijas telpas infekcijas slimību gadījumā izveidi.

Akcentējams, ka tiesībsargs nepiekrīt šādai institūciju praksei, jo abu minēto izolācijas telpu uzdevumi un funkcijas būtiski atšķiras. Tā, institūcijas veselības punkta izolatora funkcija ir nošķirt klientu no apkārtējiem, kad ir aizdomas par viņa veselības stāvokļa pasliktināšanos, lai pasargātu citas personas no iespējamās infekcijas slimības izplatīšanas. Savukārt, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas jomā izolācijas telpas funkcija ir novērst iespējamo konfliktsituāciju un draudu rašanos apkārtējiem gadījumos, kad institūcijas klients ir kļuvis agresīvs un ar savu rīcību apdraud savu vai arī citu personu veselību vai dzīvību.

Turklāt, būtiski atšķiras arī abu minēto izolācijas telpu iekārtojums. Institūcijas veselības punkta izolatora iekārtojumam būtu vairāk jāatbilst stacionāra palātai. Turpretim, iekārtojot izolācijas telpu sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas jomā, būtiski ir paredzēt tādu telpas iekārtojumu, kas būtu maksimāli drošs klientam, kas ir vērsts uz pašdestruktīvajām darbībām, lai maksimāli novērstu iespējamus suicīda riskus.

Pamatojoties uz iepriekš minēto vēršu Jūsu uzmanību, ka starptautiskie cilvēktiesību standarti paredz, ka ikvienai valstij ir jātiecas uz visaugstāko tiesību aizsardzības līmeni. Tādējādi, attiecībā uz ilgstošo sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientu tiesību ievērošanu norādāms, ka **ikvienai institūcijai būtu jātiecas tikai izņēmuma gadījumos klientus ievietot izolācijas telpā, kad ar mazāk ierobežojošākām deeskalācijas metodēm nav bijis iespējams klientu nomierināt.** Savukārt, ja institūcijā ir iekārtota izolācijas telpa, tad, visupirms, attiecīgās institūcijas administrācijai ir jānodrošina, lai telpa tiktu ierīkota blakus medicīnas māsu postenim vai arī jānodrošina regulāra uzraudzība no medicīnas personāla puses. Kā arī izolācijas telpu iekārtojumam ir jābūt maksimāli drošam, izslēdzot situācijas, kad atrodoties izolācijas telpā, klients neapzināti varētu gūt jebkādas traumas vai savainojumus.

3. Institūcijas klientu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību

Normatīvais regulējums paredz institūcijas pienākumu pilnībā nodrošināt klientu privātās dzīves neaizskaramības principa ievērošanu¹⁵.

Monitoringa vizīšu laikā tika konstatēts, ka atsevišķu institūciju sanitārajās telpās (labierīcībās un dušās/vannas istabās), klientiem netiek nodrošināta privātums. Minētajās telpās durvis nav slēdzamas, dušām nav aizkaru un vannām nav aizslietņu.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, **institūciju administrācijai ne tikai jānodrošina klientu privātās dzīves neaizskaramība, bet arī jāraugās, lai nepieļautu klientu privātuma pārkāpumus ilgtermiņā.**

¹⁴ Ministru kabineta 2009.gada 20.janvāra noteikumu Nr.60 "Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām" 63.³⁷ 1.4. punkts: sociālās aprūpes institūcijas veselības punktā ir telpas, lai nodrošinātu pacientu novērošanu neskaidras diagnozes gadījumā un izolāciju infekcijas slimību gadījumā. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=187621>

¹⁵ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 4.6.apakšpunkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

Klientu dzīvojamo istabu individualizēšana

Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās darbs būtu organizējams tā, lai tās vidi tuvinātu ģimeniskai videi¹⁶. Turklāt institūcijas vadītāja kompetencē ir pieņemt lēmumus par iestādes darba attīstību vai optimizāciju un attiecīgām izmaiņām, lai sniegtu klientu vajadzībām atbilstošāku pakalpojumu. Tas ietver arī lēmumus par klientu istabu un atpūtas zonu noformēšanu, klientu nodrošināšanu ar individualizētu apģērbu, tiesībām glabāt personīgās mantas, kas nepārprotami palielina klientu drošības sajūtu un autonomiju.

Izvērtējot vispārējos sadzīves apstākļus vairākās institūcijās, tika secināts, ka klientiem, kuri ir patstāvīgi, kopumā ir nodrošināta iespēja personalizēt savas istabas un iekārtot tās pēc pašu vēlmēm (piemēram, TV, radio, personīgās mantas, u.tml.). Tai pašā laikā tika konstatēts, ka tā saucamo “slēgto nodaļu” klientu un gulošo klientu istabas ir bezpersoniskas, un tajās tika novērotas tikai gultas un naktsskapīši. Norādāms, ka minētās klientu istabas neizskatās personalizētas, mājīgas un kuras ilgstoši kalpotu par pastāvīgu mājvietu institūcijas klientiem.

Ņemot vērā, ka institūcijas klientiem nodrošina pastāvīgu dzīvesvietu, nav pieļaujama situācija, ka vairāki klienti, kuri veselības stāvokļa vai citu iemeslu dēļ nav spējīgi iekārtot savas istabas tā, lai tās izskatītos mājīgas un vizuāli pievilcīgas, ir spiesti dzīvot telpās, kas līdzinās ārstniecības iestāžu telpām.

Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja savās rekomendācijās dalībvalstīm, tai skaitā, arī Latvijas ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām norādīja uz nepieciešamību sniegt klientiem nepieciešamo atbalstu savu dzīvojamo istabu individualizēšanai¹⁷.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, institūciju administrācijai un darbiniekiem jāsniedz klientiem nepieciešamo atbalstu savu dzīvojamo istabu individualizēšanā, tādējādi veidojot tīkamu mikrovidi visā institūcijā.

Klientu nodrošinājums ar apģērbu un apaviem

[1] Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas klientiem ir jābūt nodrošinātam dzimumam, augumam, gadalaikam un individuālajām vajadzībām piemērotu apģērbu un apavus individuālai lietošanai¹⁸. Monitoringa vizīšu laikā īpaša uzmanība tiek veltīta jautājumam par klientu apģērba un veļas individualizētu lietošanu un mazgāšanu.

Institūcijās klientu drēbes tiek uzglabātas galvenokārt drēbju noliktavās un tiek mainītas mazgāšanās dienās vai arī pēc nepieciešamības. Līdz ar to klientiem ne vienmēr tiek nodrošināta iespēja dienas laikā patstāvīgi izvēlēties un veikt apģērba vai apavu maiņu, kas samazina sadzīves iemaņu apgūšanu.

Uzskatu, ka šāda institūcijās vispārpieņemtā prakse nav atbilstoša normatīvajam regulējumam un būtiski ierobežo klientu tiesības uz privātas dzīves neaizskaramību un apģērba individuālu lietošanu.

[2] Tiesībsarga biroja darbinieki secināja, ka vairākās institūcijās, jaunu un nelietotu apģērbu īpatsvars ir samērā neliels un lielākā daļa klientu apģērbu un apavu izskatās nolietoti.

Monitoringa vizīšu laikā arī tika novērots, ka institūciju klienti pārsvarā pārvietojas nepiemērotos apavos – „iešļūcenēs” vai gumijas/plastikas čībās, kuras ir neatbilstošas arī viņu apavu izmēram. Norādāms, ka klientu pārvietošanās nepiemērota izmēra un neatbilstošos apavos rada ne tikai palielinātu kritienu vai traumu, bet arī kāju/pēdu deformāciju risku.

¹⁶ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 4.panta 6.punktā noteiktais princips. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68488>

¹⁷ Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai vizīti Latvijā no 2016.gada 12. līdz 22.aprīlim, 55.lpp. Pieejams: <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>

¹⁸ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 56.1.apakšpunkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

Tādējādi secināms, ka institūcijas klientiem netiek nodrošināti individuālajām vajadzībām, izmēram un funkcionālajam stāvoklim atbilstoši apavi.

Papildus tika konstatēts, ka atsevišķās institūcijās nav nodrošināti ortopēdiskie apavi tiem klientiem, kuriem tas būtu nepieciešams.

Norādāms, ka, nenodrošinot klientus ar viņu funkcionālajam stāvoklim un vajadzībām atbilstošiem ortopēdiskajiem apaviem, institūcijā tiek veicināta klientu kāju deformācija un arī palielināts traumu risks, kas rezultātā ievērojami pasliktina klientu veselības un funkcionālo stāvokli.

Ņemot vērā minēto, institūciju administrācijai jānodrošina pastiprināta kvalificēta sociālās aprūpes personāla uzraudzība pār jaunāko jeb palīgpersonālu, lai institūcijas klientiem tiktu nodrošināta iespēja savlaicīgi saņemt jaunus apģērbus un apavus, kā arī jau izsniegtā apģērba vai apavu maiņu. Vienlaikus ikvienam klientam jānodrošina gan individuālu apģērba lietošana, gan arī atbilstošu tā marķējumu, kas garantētu klientiem pēc veļas mazgāšanas viņu individuāla apģērba atgriešanu.

4. Institūcijas sniegtie sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi

Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pienākums nodrošināt ikvienam klientam nepieciešamā līmeņa sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju¹⁹. Vienlaikus, normatīvais regulējums paredz, ka pilngadīgo aprūpes institūcijai jānodrošina klientiem apstākļus saturīgai laika pavadīšanai²⁰.

Apstākļi saturīga laika pavadīšanai

[1] Analizējot atsevišķās institūcijās klientiem piedāvāto nodarbību grafiku, tika secināts, ka klientiem tiek piedāvāts samērā neliels un viendabīgs nodarbību klāsts.

Vizīšu laikā tika novērots, ka institūciju piedāvātās nodarbības apmeklē samērā neliels klientu skaits, kas liecina par piedāvāto aktivitāšu neatbilstību klientu interesēm un funkcionālā stāvokļa smaguma pakāpei.

Katrā institūcijā tiek izstrādāts pasākumu plāns katram mēnesim. Analizējot vairāku institūciju pasākumu plānus saturīga laika pavadīšanai secināms, ka klientiem ik gadu tiek organizēti vienveidīgi pasākumi (piemēram, jubilāru dzimšanas dienu svinības, Jāņu ielīgošana, sporta svētki, reliģijas mises u.tml.).

Vienlaikus norādāms, ka lielākā daļa institūcijas klientu, faktiski atrodas pilnīgā izolācijā no sabiedrības, jo viņu iespējas apmeklēt vispārējās pieejamības pasākumus savā pilsētā vai pagastā, kā arī iesaistīties sabiedrības dzīvē ir ierobežotas. Piemēram, institūcijās tiek plānotas izbraukuma ekskursijas, tomēr tās tiek nodrošinātas samērā nelielam klientu skaitam. Līdzīga situācija tika novērota arī attiecībā uz klientu iespējām apmeklēt dažāda veida iestādes ārpus institūcijas teritorijas – veikalus, bibliotēkas, baznīcas, frizētavas u.tml. Šāda iespēja klientiem tiek nodrošināta tikai situācijās, kad institūcijas administrācija var norīkot atbildīgos darbiniekus, kas pavadītu klientus līdz pilsētas/pagasta centram un attiecīgai iestādei.

Sarunās ar atsevišķu institūciju klientiem tika noskaidrots, ka lielākai daļai no aptaujātajiem nav vēlēšanās piedalīties institūcijās organizētajās nodarbībās un aktivitātēs.

¹⁹Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 34.punkts paredz, ka klientam atbilstoši viņa funkcionālajam stāvoklim nodrošina: 1) diennakts uzraudzību un individuālu atbalstu atbilstoši nepieciešamībai; 2) palīdzību pašaprūpē vai ķermeņa aprūpē atbilstoši nepieciešamībai; 3) kognitīvo spēju uzturēšanu vai attīstīšanu; 4) prasmju un kustību attīstību veicinošas nodarbības; 5) brīvā laika aktivitātes un relaksējošas nodarbības; 6) pastaigas svaigā gaisā; 7) klientu informēšanas un izglītošanas pasākumus atbilstoši nepieciešamībai; 8) sociālā darba speciālistu konsultācijas atbilstoši nepieciešamībai; 9) darba prasmju saglabāšanu, atjaunošanu vai apgūšanu personām darbības vecumā. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>.

²⁰Turpat, 57.punkts.

Nenoliedzami, ka minētais fakts liecina par aktivitāšu deprivācijas rezultātā attīstījušos klientu pasivitāti un apātiju.

Katrā institūcijā ir ierīkotas atpūtas telpas brīvā laika pavadīšanai, kurās ir krēsli un TV. Norādāms, ka minētās atpūtas telpas institūcijā ir nodrošinātas formāli, savukārt to aprīkojums, izmērs un funkcionalitāte nenodrošina iespēju īstenot šīs telpas pamatfunkciju – atpūtas iespēju visiem konkrētās nodaļas klientiem. Īpaši kritiski atpūtas telpas nodrošinājums ir vērtējams institūciju “slēgtajās nodaļās”, kurās tiek ierobežota klientu brīva pārvietošanās iestādē un tās teritorijā.

Vizīšu laikā tika arī konstatēts, ka institūcijās netiek mērķtiecīgi organizētas brīvā laika pavadīšanas iespējas, jo klientiem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem no darbinieku puses netiek sniegts nepieciešamais atbalsts brīvā laika organizēšanā. Institūcijas klienti lielāko daļu sava laika pavada bezmērķīgi, pārsvarā gulšņājot gultā vai arī sēžot gaitenēs. Norādāms, ka institūcijas klientu bezmērķīga laika pavadīšana ne tikai veicina klientu apātismu, bet arī pasliktina viņu psihiskās veselības stāvokli.

Nemot vērā iepriekš minēto, **institūciju administrācijai jāpilnveido brīvā laika aktivitātes iespējas, nodrošinot klientiem nepieciešamo atbalstu brīvā laika organizēšanā.**

[2] Vizīšu laikā tika konstatēts, ka institūciju klientiem netiek nodrošinātas nodarbinātības aktivitātes. Savukārt, institūcijās piedāvātajās aktivitātēs piedalās samērā neliels klientu skaits, kuri paši ir spējīgi izrādīt iniciatīvu un atrast sev atbilstošus un interesantus nodarbošanās veidus. Turklāt klientu piedalīšanās institūciju aktivitātēs nav sistemātiska un nekādā veidā netiek mērķtiecīgi veicināta no institūciju darbinieku puses.

Nepiedāvājot un nenodrošinot klientu vecumam, interesēm un funkcionālajam stāvoklim atbilstošas aktivitātes un nodarbes, tiek veicināta viņu pasivitāte, padziļināta funkcionālo traucējumu smaguma pakāpe, padziļināti uzvedības traucējumi, kā arī tiek zaudētas klientu esošās spējas un prasmes.

Saskaņā ar institūciju darbinieku sniegto informāciju, klienti iesaistās nodarbībās un institūcijas rīkotajos pasākumos tikai tad, ja paši izsaka šādu vēlmi. Neapšaubāmi, ka institūcijas darbiniekiem ir jārespektē klientu vēlme, un, pastāvot objektīviem apstākļiem, klienti var nepiedalīties atsevišķās nodarbībās. Tomēr norādāms, ka saņemot pakalpojumus ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, klientiem ir jāievēro gan individuālajā rehabilitācijas plānā noteiktie uzdevumi, gan arī jāapgūst zināmas sadzīves un pašaprūpes iemaņas. Līdz ar to, viens no institūcijas darbinieku uzdevumiem ir nepārtraukts darbs ar klientiem, kas motivētu viņus apgūt un/vai nepazemināt jau esošās pašaprūpes iemaņas.

Norādāms, ka ne visās institūcijās veiksmīgi darbojas mācību virtuves, kurās klientiem tiek nodrošinātas kulinārijas nodarbības. Savukārt, lai veicinātu klientu sadzīves iemaņu saglabāšanu un attīstīšanu, institūciju administrācijai būtu jānodrošina ne tikai regulāras kulinārijas nodarbības visiem interesentiem, bet arī attiecīgu darbinieku atbalstu, lai mazinātu klientu pasivitāti un mudinātu klientus izmantot mācību virtuves regulāri t.sk. arī gatavojot ēdienu personīgām vajadzībām.

Tiesībsarga biroja darbinieki secināja, ka institūcijās klientiem piedāvātās brīvā laika aktivitātes netiek mērķtiecīgi organizētas, klientiem netiek sniegts nepieciešamais atbalsts brīvā laika organizēšanā, kā rezultātā klientu brīvais laiks netiek pavadīts jēgpilni, tādējādi veicinot klientu pasivitāti, kas negatīvi ietekmē klientu psihiskās veselības stāvokli. Savukārt klientiem ar smagākiem funkcionāliem traucējumiem tiek ierobežotas iespējas iesaistīties institūcijas organizētajās ikdienas aktivitātēs.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, **tika identificēti riski, ka institūcijas attiecībā uz visiem klientiem nespēj nodrošināt noteiktās prasības, lai atbilstoši klientu**

funkcionālajam stāvoklim tiktu organizētas prasmju un kustību attīstību veicinošas nodarbības un saturīga brīvā laika pavadīšanas iespējas.

Regulāru pastaigu svaigā gaisā nodrošināšana

Attiecībā uz klientiem paredzētajām pastaigām svaigā gaisā, vizīšu laikā tika secināts, ka institūcijās tikai daļa no klientiem tiek izvesti pastaigās, pārsvarā uz pastaigu laukumiem pie institūciju galvenās ieejas.

Savukārt, attiecībā uz institūciju tā saucamajās “slēgtajās nodaļās” izvietotajiem klientiem vizīšu dienās tika novērots, ka visiem klientiem ikdienā netiek nodrošinātas arī pastaigas svaigā gaisā, jo objektīvi trūkst aprūpes personāla, kurš varētu klientiem sniegt nepieciešamo atbalstu. Vienlaikus netika arī novērots, ka klientu mobilitāte institūcijās tiktu mērķtiecīgi veicināta no personāla puses.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, tika identificēts risks, ka institūcijas attiecībā uz visiem klientiem nespēj nodrošināt noteiktās prasības, organizējot ikdienas pastaigas svaigā gaisā.

Klientu individuālie sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plāni

Ar sociālās rehabilitācijas pakalpojumu saprot pasākumu kopumu, kas vērsts uz sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā, un ietver sevī pakalpojumus personas dzīvesvietā un sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā vai dzīvesvietā vai sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā²¹. Tādējādi, sociālo pakalpojumu sniedzējam ir jānodrošina ikviena klienta izvērtēšana, lai nodrošinātu viņa individuālajām vajadzībām atbilstošu sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu.²²

Saskaņā ar institūciju sniegto skaidrojumu, klientu spēju un prasmju izvērtēšana notiek vienu reizi gadā, ko veic starpprofesionāļu komanda. Tādējādi, katram klientam ir izveidota klienta lieta un klientu individuālajos sociālās aprūpes/sociālās rehabilitācijas plānos tiek definēti sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas mērķi un uzdevumi.

Monitoringa vizīšu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki izlases veidā pārbaudīja atsevišķu institūciju klientu individuālās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plānus. Tika konstatēts, ka minētajos plānos esošā informācija par klientu funkcionālo spēju novērtēšanu un kopumā sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plāni tiek aizpildīti formāli. Tika konstatēts arī, ka atsevišķos individuālās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plānos atzīmes par sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas procesa norisi un to rezultātu analīze netika veiktas pēc fakta – vairāku klientu plānos pietrūka klientu paraksti par piekrišanu viņiem noteiktajai sociālajai aprūpei un sociālajai rehabilitācijai.

²¹Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.pants. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68488>

²²Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 5.punkts paredz, ka, lai nodrošinātu sociālos pakalpojumus, sociālo pakalpojumu sniedzējs: 1) veic sākotnējo klienta sociālās situācijas novērtēšanu, ja tas atbilst sniegtā sociālā pakalpojuma veidam; 2) nosaka klienta sociālās problēmas, kuras tiks risinātas, izmantojot sociālo pakalpojumu; 3) plāno un dokumentē sociālā pakalpojuma sniegšanas procesu vai atsevišķu sociālo pakalpojumu; 4) izstrādā individuālo sociālās rehabilitācijas vai sociālās aprūpes plānu, kurā ietver:risināmās problēmas definējumu;sociālās rehabilitācijas vai sociālās aprūpes ilgtermiņa un īstermiņa mērķus;sociālās rehabilitācijas vai sociālās aprūpes uzdevumus, veicamos pasākumus, termiņu, sagaidāmo rezultātu un atbildīgo personu; 5) vienojas ar klientu par veicamajiem pasākumiem sociālās problēmas risināšanai vai mazināšanai un nodrošina plānotā sociālā pakalpojuma apjoma izpildi, atspoguļojot sociālā pakalpojuma sniegšanas procesu (piemēram, apmeklējumu un darbību reģistrācija, sarunu protokoli, informācija par veicamajiem uzdevumiem un darbībām); 6) ne retāk kā reizi 12 mēnešos un pēc attiecīgā sociālā pakalpojuma sniegšanas beigām novērtē klienta sociālās situācijas izmaiņas un sasniegtos rezultātus. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniezdejiem>

Papildus, atsevišķu klientu individuālās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plānos bija definēti vispārīga rakstura uzdevumi, kas izriet no normatīvajā regulējumā noteiktajām vispārējām prasībām attiecībā uz institūcijās sniegto pakalpojumu klāstu (piemēram: ēdināšanu 4 reizes dienā, higiēnas nodrošināšanu, pastaigām svaigā gaisā, pārrunām ar klientu u.tml.), kas pirmšķietami ļauj secināt, ka klientu sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plāni netiek pārskatīti atbilstoši konkrēto klientu objektīvajam izvērtējumam un individuālajām vajadzībām.

Vēršu uzmanību, ka Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā sociālās aprūpes pakalpojums tiek definēts kā pasākumu kopums, kas vērsts uz to personu pamatvajadzību apmierināšanu, kurām ir objektīvas grūtības aprūpēt sevi vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ, un ietver sevī pakalpojumus personas dzīvesvietā un ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās²³. Līdz ar to, ņemot vērā institūciju klientu individuālās vajadzības, kā arī pieejamos resursus, institūciju administrācijas uzdevums ir pieņemt lēmumus par veicamajām darbībām, lai sasniegtu sociālās aprūpes pakalpojumu sniegšanas mērķi, t.i., nodrošinātu dzīves kvalitātes nepazemināšanos personai, kura vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ to nevar nodrošināt pati saviem spēkiem.

Tādējādi secināms, ka institūciju klientu individuālajos sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plānos problēmas, mērķi un uzdevumi netiek noteikti atbilstoši klientu individuālajā funkcionālo spēju novērtējumā identificētajām problēmām.

Rekomendēju institūcijām nodrošināt normatīvajos aktos noteikto prasību izpildi, papildinot un pilnveidojot individuālo sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plānu dokumentēšanu. Klientu lietās ir jānodrošina pakalpojuma sniegšanas procesa dokumentēšanu, klienta kartē un darbu uzskaites dokumentācijā korekti atspoguļojot informāciju par sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plānos noteikto aktivitāšu izpildi. Papildus, institūcijas darbiniekiem, atbilstoši viņu profesionālajai kompetencei ir jāsniedz arī pārskatāma informācija par veikto individuālo darbu ar ikvienu klientu.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, institūciju administrācijai jānodrošina normatīvajos aktos paredzētās prasības attiecībā uz visu institūcijas klientu individuālo sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plānu dokumentēšanu.

Nodrošināšana ar tehniskajiem palīglīdzekļiem

Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pienākums nodrošināt ikvienam klientam nepieciešamos tehniskos palīglīdzekļus²⁴.

Monitoringa vizīšu laikā tika konstatēts, ka vairāku institūciju darbiniekiem nav atbilstošas izpratnes par tehnisko palīglīdzekļu uzskaiti un ar to saistītas dokumentācijas veidošanu un lietošanu.

Sarunu laikā ar atsevišķu institūciju administrāciju tika konstatēts, ka institūcijās nav nozīmēts atbildīgais darbinieks, kas risinātu jautājumus attiecībā uz klientu nodrošināšanu ar tehniskajiem palīglīdzekļiem (būtu atbildīgs par tehnisko palīglīdzekļu apriti, to tehnisko stāvokli un klientu nodrošināšanu ar nepieciešamajiem tehniskajiem palīglīdzekļiem).

Vienlaikus tika arī secināts, ka institūcijās netiek veikta atbilstoša tehnisko palīglīdzekļu uzskaitē un institūciju darbinieku rīcībā nav aktuālās informācijas par precīzu klientu skaitu, kuriem ir kustību, redzes vai dzirdes traucējumi. Turklāt institūcijās nav ieviesta uzskaitē par to, kuri klienti ikdienā lieto brilles un/vai kuriem klientiem būtu nepieciešamas brilles, kā arī kuriem klientiem būtu nepieciešama dzirdes traucējumu kompensēšana.

²³ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.pants. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68488>

²⁴ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 56.4.punkts

Papildus norādāms, ka atsevišķās institūcijās, vizuāli apskatot klientiem paredzētos ratiņkrēslus, tika konstatēts, ka tie nav drošai lietošanai atbilstošā tehniskā stāvoklī (piemēram, trūkst kāju balstu, ir bojāti roku balsti u.tml.).

Pamatojoties uz iepriekš minēto, tika konstatēts, ka institūciju klientiem netiek nodrošināti individuālajām vajadzībām atbilstoši tehniskie palīgīdzekļi. Savukārt, tie tehniskie palīgīdzekļi, kuri tiek izmantoti, nevar tikt uzskatīti par drošai lietošanai esošiem un atbilstošā tehniskā stāvoklī.

Ņemot vērā minēto, **institūciju administrācijai jānodrošina klientus ar viņu vajadzībām atbilstošiem un drošiem tehniskajiem palīgīdzekļiem, tādējādi ievērojot normatīvajā regulējumā paredzēto prasību izpildi.**

5. Institūcijas klientu emocionālā labsajūta

Monitoringa vizīšu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki secināja, ka kopumā institūciju klientiem emocionālā labsajūta netiek nodrošināta atbilstošā līmenī.

Sarunās ar Tiesībsarga biroja darbiniekiem, atsevišķu institūciju klienti norādīja, ka savu dzīvi institūcijā viņi uztver kā nolemtību, jo nav citu iespēju. Klienti netic, ka dzīvojot institūcijā, viņi varētu kaut ko mainīt savā dzīvē. Atsevišķi klienti savu dzīvi institūcijā raksturoja kā vienmuļu, paredzamu un neinteresantu. Klienti arī uzsvēra, ka institūcijā ir garlaicīgi un viņi nevar atrast sev atbilstošu nodarbi, kas viņus interesētu.

Pamatojoties uz iepriekš minēto tika konstatēts, ka institūciju klientiem netiek nodrošināta emocionālā labsajūta un klientu emocionālais stāvoklis institūcijās netiek analizēts un arī ņemts vērā. Papildus norādāms, ka institūcijās konstatētais nodarbinātības aktivitāšu trūkums tiešā veidā negatīvi ietekmē arī klientu emocionālo labsajūtu.

Tādējādi institūciju administrācijai būtu jāseko līdzi klientu emocionālās labsajūtas aspektiem, regulāri veicot anonīma rakstura aptaujas par klientu apmierinātību ar institūcijā sniegtajiem pakalpojumiem (t.sk., piemēram, pārrunājot šādu aptauju rezultātus kopējās sapulcēs ar klientiem), tādējādi ne tikai uzlabojot institūcijas kopējo mikroklimatu, bet arī savlaicīgi novēršot iespējamo konfliktsituāciju rašanos.

Ir saprotams, ka Latvijas Republikā institūcijas tiek finansētas no dažādiem avotiem (piemēram, pašvaldību teritorijās izveidotās institūcijas tiek finansētas no attiecīgās pašvaldības līdzekļiem), tādējādi institūcijas telpu un pieguļošās teritorijas nodrošinājums, kā arī darbinieku skaits vienmēr būs atkarīgs no katras konkrētās institūcijas esošā finansējuma apjoma. Tomēr norādāms, ka valsts normatīvajos aktos noteiktās minimālās prasības ir obligātas un izpildāmas attiecībā uz visām ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām, neatkarīgi no katras institūcijas esošā finansējuma avota, apmēra un iespējamām problēmsituācijām.

Ņemot vērā iepriekš minēto, aicinu institūciju administrāciju rūpīgi iepazīties ar Tiesībsarga biroja darbinieku apkopotajiem novērojumiem un rekomendācijām par šī brīža situāciju institucionālajā aprūpē, nepieciešamības gadījumā veicot konkrētas darbības rekomendāciju izpildei, lai nākotnē nepieļautu normatīvajos aktos noteikto principu un starptautisko cilvēktiesību standartu neievērošanu.

Vienlaikus informēju, ka Tiesībsarga biroja darbinieki arī turpmāk apmeklēs ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas, lai pārliecinātos par normatīvajos aktos noteikto principu un starptautisko cilvēktiesību standartu nodrošināšanu institūciju klientiem ilgtermiņā.

Ar cieņu
tiesībsargs

Juris Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu